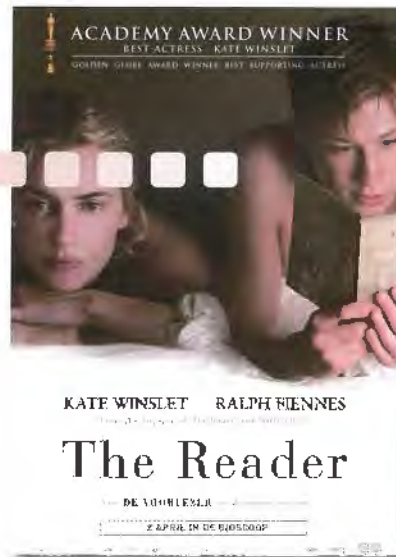

The Reader

SCHULD EN SCHAAMTE BIJ DE DUITSE BABYBOOM

In *The Reader* spelen schuld en schaamte over de Tweede Wereldoorlog de hoofdrol. Dilemma's waarmee het naoorlogse Duitsland te kampen had, worden duidelijk in beeld gebracht. Complexe thema's, maar ze gaan over vragen waar veel leerlingen mee zitten.

DAAN SCHUIJT

'Eindelijk een lintje,' dacht ze misschien stiekem. Kate Winslet is al sinds *Titanic* (1997) een heuse filmster, maar tot nu toe ontbrak het haar aan aansprekende prijzen. Ook al waren de critici doorgaans goed te spreken over haar acteerprestaties. In

2008 speelde Winslet in *Revolutionary Road* en *The Reader* en sleepte zij de ene onderscheiding na de andere hoofdprijs binnen.

Voor haar rol als Hanna Schmitz in *The Reader* kreeg zij een Oscar en een Golden Globe in de categorie beste vrou-

welijke bijrol. Feitelijk speelt Winslet de hoofdrol, maar het verhaal wordt verteld vanuit het perspectief van Michael. Het begint in 1955, wanneer de oudere vrijgezel Michael in zijn appartement in Berlijn afscheid neemt van een vrouw met wie de relatie waarschijnlijk niet lang stand zal houden. Diep in zijn hart behoort hij iemand anders toe. Van daaruit start de herinnering. In 1958 is Michael veertien jaar en wordt hij ziek in de tram van school naar huis. Een van de conductrices neemt de jongen mee naar huis om wat op te knappen en levert hem daarna bij zijn ouders af. Als Michael een paar maanden later van zijn geelzucht genezen is, gaat hij met een bosje bloemen langs bij de mevrouw die hem heeft geholpen. Dat is dus Hanna Schmitz. Zij is 36 jaar en ondanks het leeftijds-

verschil krijgen de twee een liefdesrelatie. Hun ontmoetingen verlopen al snel via een vast patroon: Michael moet Hanna eerst voorlezen en als het genoeg is, mag hij met haar vrijen. De relatie stopt aan het einde van de zomer als Hanna ineens is verdwenen. Pas in 1966 ziet hij haar volkomen onverwacht weer. Michael studeert rechten in Heidelberg en bezoekt met zijn jaargenoten een bijzondere rechtszaak. Hanna staat terecht voor haar misdaden tijdens de Tweede Wereldoorlog. Ze diende de SS, werkte in Auschwitz en begeleidde de dodenmarsen. Tijdens het proces komt aan het daglicht dat Hanna niet kan lezen en schrijven. Zij verbloemt haar aandeel in de misdaden niet en krijgt een levenslange gevangenisstraf opgelegd. In de rest van de film worstelt Michael met de vraag hoe hij nu eigenlijk tegen Hanna aan moet kijken. Hij voelt zich verraden, vindt het moreel onjuist om toenadering te zoeken, maar weet ook dat

hij vurig verliefd op Hanna is geweest. Feitelijk stelt hij alle vrouwen die hij nadien heeft bemind naast Hanna. Zelfs zijn huwelijk blijkt er niet tegen bestand.

Schuld en schaamte

The Reader is gebaseerd op het boek *Der Vorleser* door Bernhard Schlink uit 1995. Het werd destijds een bestseller en is verplichte literatuur op veel Duitse middelbare scholen. Schlink is tot die tijd vooral bekend als schrijver van misdaadromans, al speelt het recente Duitse verleden meestal wel een rol van betekenis in zijn verhalen. Met *Der Vorleser* verschijnt er in Duitsland voor het eerst een boek dat niet direct ingaat op de Shoah, maar juist op de vraag hoe de naoorlogse generatie daarmee haar weg moet vinden. Gevoelens van schuld en schaamte strijden daarbij om voorrang. Vrijwel iedere Duitser van Schlinks leeftijd (geboren op 6 juli 1944) heeft persoonlijke ervaringen met

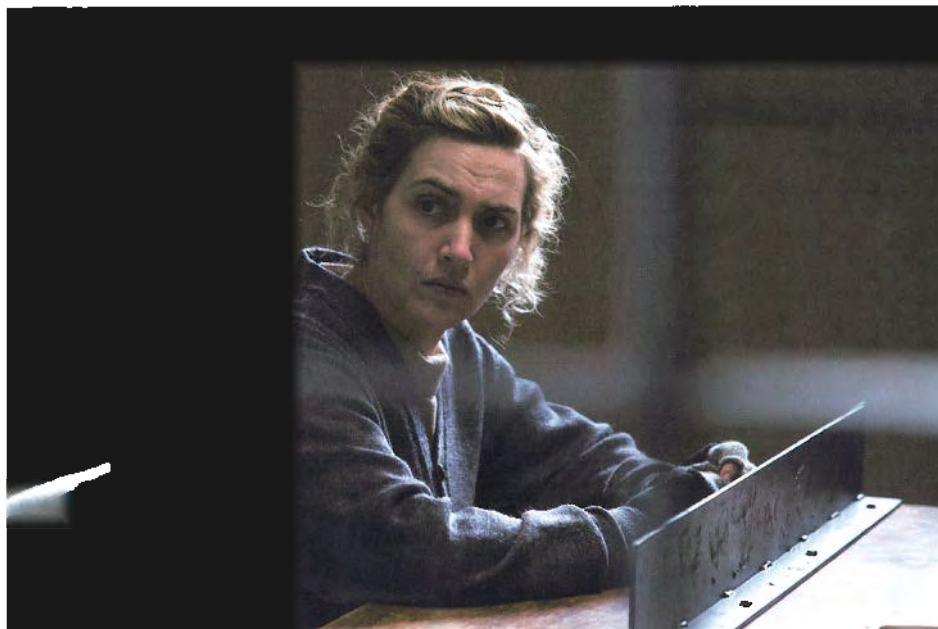
het oorlogsverleden. Zijn favoriete leraar, die Schlink de liefde voor literatuur en de Engelse taal bijbracht, was ook gymdocent en zodoende zagen de leerlingen zijn SS-tatoeage. Het zijn de belangrijkste emoties in het boek. Hanna schaamt zich, omdat zij analfabeet is en om wat zij gedaan heeft. Die schaamte is zo groot dat het moeilijk te peilen is hoe groot haar schuld is. Waarschijnlijk schuiven de schriftelijke verslagen van haar collega's Hanna onevenredig veel in de schoenen, maar kan zij zich daar niet goed tegen verweren.

Als Michael met zijn studiegenoten over het proces tegen de nazi's discussieert, reageren de meeste studenten woedend op de pogingen van de verdachten om hun daden af te zwakken of schuld te ontkennen. Michael schaamt zich omdat hij een van de beklagden heeft liefgehad.

Babyboomers

De film is opgedeeld in hoofdstukken. Telkens worden er sprongetjes in de tijd gemaakt. Op die manier is er duidelijk een ontwikkeling te zien in de houding van de naoorlogse generatie in Duitsland ten opzichte van het verleden van hun ouders.

In 1959 is het land volop in opbouw en lijkt er weinig tijd voor nadenken over het verleden. Binnen het gezin van Michael horen we er niets over, hij zelf stelt er geen enkele vraag over als hij Hanna beter leert kennen en zichzelf verzwijgt haar verleden zo veel mogelijk (al is haar zwijgen net zo veel te wijten aan haar

analfabetisme).

In 1966 bevolken de baby-boomers de collegebanken en barst de discussie rondom de schuldvraag in alle hevigheid los. Michael en zijn studiegenoten volgen colleges rechtsfilosofie en wonen het bijzondere proces tegen de oorlogsmisdadigers bij. In de werkgroepen met de hoogleraar komen begrippen als moraal, ethiek, rechtvaardigheid en verantwoordelijkheid aan bod.

Van persoonlijker aard zijn de gebeurtenissen uit het leven van Michael in 1976. Hij scheidt van zijn vrouw en beseft dat hij nog altijd veel voelt voor Hanna. Ook al zit zij op dat moment al tien jaar gevangen.

Iets meer dan een jaar voor de val van de muur, in 1988, pleegt Hanna zelfmoord. Dat doet ze de dag voordat zij vrij zou komen. Ze heeft haar straf uitgezeten, maar het heeft voor haar de schuld niet weggenomen. Niet lang daarna komt er een einde aan de tweedeling van Duitsland, uitvloeisel van de Tweede Wereldoorlog.

Aan het einde van de film, in 1995, bezoekt Michael met zijn dochter Julia het graf van Hanna Schmitz. Julia vraagt hem wie dat is en in de slotscène begint Michael zijn verhaal weer in 1959. De geschiedenis wordt aan een volgende generatie doorgegeven.

In de klas

Sinds *Der Vorleser* uitkwam, is het verplichte kost op Duitse middelbare scholen. Op internet zijn er dan ook talloze Duitstalige Schulprojekte te vinden. Een aantal bruikbare verwijzingen is te vinden via

een site van de Universitätsbibliothek FU Berlin (zoekterm in google: 'der vorleser schulprojekte'). Zeer compleet is de aangeboden link naar teachsam. Zowel de historische als literaire aspecten van het boek worden in dit project uitvoerig behandeld.

The Reader is een film waarin een voortdurende onderhuidse spanning voelbaar is. Vanaf het begin merk je dat er iets is met Hanna Schmitz. Het spreekt uit haar houding en lichaamstaal. Met name vanwege deze acteerprestatie heeft Kate Winslet haar Oscar gekregen. Of het eerste deel van de film ook goed te gebruiken is in de klas is maar de vraag. De liefde die ontstaat tussen een vijftienjarige jongen en een vrouw van 36 is voor middelbare scholieren misschien wat moeilijk te bevatten. Bovendien wordt het volwassen thema ook op een volwassen manier in beeld gebracht.

Om dit 'probleem' te omzeilen, kun je beginnen met de scène waarin Michael en Hanna op fietsvakantie gaan. Het wordt duidelijk dat de twee een liefdesrelatie hebben en Hanna's analfabetisme komt ook aan de orde. Deze twee gegevens zijn namelijk essentieel om het historisch meest geschikte deel goed te begrijpen: het proces in 1966 en de daaraan gelieerde discussie over de schuldvraag. De worsteling die Michael vanaf dat moment doormaakt, de standpunten van zijn medestudenten, het commentaar van de hoogleraar, de vragen van de rechter en de antwoorden van de verdachten:

het zijn allemaal onderdelen die gebruikt kunnen worden om het complexe begrip van schuldvraag voor leerlingen beter inzichtelijk te maken. De scènes die spelen vlak voor Hanna's vrijlating zijn in dat opzicht ook van belang: daarin blikkt zij zelf terug op haar daden en pleegt dus uiteindelijk zelfmoord. In haar testament heeft zij haar bezittingen nagelaten aan een dochter van een overlevende van haar misdaden in Auschwitz. Michael reist naar de Verenigde Staten om de erfenis te overhandigen. De dochter, Ilana (tijdens de oorlog kind), ontvangt hem ijskoud: 'Wat denk je dat die kampen waren – universiteiten? ... Wat zoek je eigenlijk? Vergeving voor haar, of wil je jezelf soms alleen maar goed voelen? Als je op zoek bent naar catharsis, ga dan naar de schouwburg of duik de literatuur in. In de kampen is er niets.' Ilana neemt het geld niet aan en Michael kan ook bij haar niets van zijn verwarde gevoelens kwijt.

The Reader behandelt vrij complexe thema's. Toch gaat het wel om vragen waar leerlingen mee zitten als de Tweede Wereldoorlog aan bod komt. Wisten alle Duitsers wat er gebeurde in de oorlog? Hebben ze daar dan geen spijt van? Hoe ging dat eigenlijk na 1945? Pakte iedereen de draad weer op alsof er niets gebeurd was? Hoe reageerden kinderen als zij merkten dat hun ouders vroeger verschrikkelijke dingen hadden gedaan? Juist om over dit soort vragen na te denken en te praten is *The Reader* zeer geschikt.

Hanna's analfabetisme zou kunnen worden opgevat als symbool voor de houding van het Duitse volk tijdens het nazi-regime. Een uitvergroting van 'Wir haben es nicht gewußt'. Toch is dat beslist niet de bedoeling van Schlink geweest. Hij heeft voor de handicap gekozen om het element van schaamte te kunnen benadrukken. De volwassen Michael wordt gespeeld door Ralph Fiennes. In *Schindler's List* vertolkte hij de rol van kampcommandant Amon Goeth. En als Michael in Heidelberg studeert, loopt hij colleges bij professor Rohl. Deze rol wordt gespeeld door Bruno Ganz, Hitler in *Der Untergang*.